

SZAKIRODALOM.

Gárdonyi Albert. *Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a XVIII. században, különös tekintettel Budára és Pestre.* (Könyvtári Füzetek. 2. sz.) Budapest, 1917. Lantos A. 8-r. 61, 3 l., 2 mell. Ára 6 K.

Csinos, színes vignettával ellátott borítékban, de erősen háborús papirosra nyomtatva jelent meg a székesfőváros főlevéltárnokának ez az új adatokban gazdag tanulmánya, mely a fővárosi levéltár gazdag anyagából ad izelítőt. Szerzőnek nem az volt a törekvése, hogy a jelzett évszázad összes idevágó publikált és kiadatlan adatait feldolgozza, hanem beírta azzal, hogy a vezetése alatt álló intézet kiadatlan irat-csomóiból csokorba fűzze az érdekesebb adatokat, melyeket általános nyomdászattörténeti háttérre helyezett.

Rövid bevezetés után, melyben XVIII. századi könyvnyomtatásunk és könyvkereskedelmünk elmaradottságát fejtegeti s szinte kizárólag gazdasági helyzetünkkel indokolja, a LANDERER-féle nyomda sorsára vonatkozó adatokat sorakoztatja fel, melyet 1724-ben alapított Budán LANDERER János Sebestyén. Adatai 1794-ig terjednek, amikor a tárnokmester elrendelte, hogy LANDERER Lipót Ferenc özvegye, Katalin, bizonyos feltételek mellett ruházza át fiára s hosszú ideig üzletvezetőjére, Mihályra az üzletet. Gazdagabb adalékokkal szolgál a pesti könyvnyomtatókat illetőleg, akiknek sorából EITZENBERGER Ferenc Antal, ROYER Ferenc és TRATTNER János Tamás vállalkozásaival foglalkozik tüzesebben.

Különösen becses része GÁRDONYI dolgozatának az a két könyvjegyzék, melyek egyike NOTTENSTEIN János György 1733-ban nyomtatott katalógusa, másika pedig LANDERER Lipót Ferencné 1784. évi kimutatása nyomdája tízévi termeléséről. Szerző mindkét jegyzéket egész terjedelmében közli s az elsőt hasonmásban is bemutatja. Mindenesetre kár, hogy a sok tekintetben fogyatékos címeket PETRIK bibliografijával nem vetette egybe s ekként nem nyújtott világos képet arról, hogy e kimutatások mennyiben gyarapították könyvészetünket.

GÁRDONYI ezután azt a háborúságot ismerteti, mely SPAISER Ferenc Domokos pozsonyi könyvkereskedő, STREIBIG János György győri, RENAUER Fülöp János soproni és NOTTENSTEIN Veronika (előbb LANDERER János Sebestyén, majd NOTTENSTEIN János György özvegye) budai könyvnyomtatók közt 1740—1776. több ízben kiújult a kalendáriumok jogosulatlan utánnnyomatása miatt.

Azután a tankönyvszabadalmakból kifolyó hasonló bajokat ismer-
teti özv. LANDERER Lipót Ferencné 1774. júl. 11-én kelt panasza kap-
csán, mely azzal végződött, hogy a különböző vidéki nyomdákbán
lefoglalták a jogosulatlan kiadványokat s LANDERER-nét felhatalmazták,
hogy rizsmánként 3 forinton magához válthassa a talált készleteket.
Szerző közli a lefoglalásokról szóló jelentéseket, melyek érdekes ada-
lékokkal szolgálnak a korabeli könyvvarakhoz. LANDERERNÉ győzelme
különb. pyrrhusi győzelem volt, mivel 1780 május 11-e óta a budai
egyetemi nyomda kapta meg a kizárólagos jogot iskolakönyvek kiadá-
sára s így az összevásárolt készlet jórésze a nyakán maradt. Az egye-
temi nyomda monopoliumát különben ép oly kevésbé tartották tiszte-
letben a többi könyvnyomtatók, mint előbb a LANDERERNÉÉÉ s a hely-
tartótanács több ízben kénytelen volt lefoglalatni a jogosulatlan ki-
adásokat.

GÁRDONYI ezután a cenzurára vonatkozó adatait ismerteti. Az
1730-iki helytartótanácsi rendelet szerint ez az intézmény hazánkban
1726-ban lépett életbe, amikor arra kötelezték a nyomdákat, hogy a
hit- és erkölcsstani műveket az egyházi, a többieket pedig a polgári
(városi, illetve vármegyei) hatóságok előzetes jóváhagyásával nyom-
tassák ki és sajtótermékeikből időszakonként három kötelespéldányt
terjesszenek be a helytartótanácsához. Az 1730 jun. 8-án kelt rendelet
ez intézkedéseken csupán annyit változtatott, hogy a politikai jellegű
művek előzetes elbírálását a helytartótanácsnak tartotta fenn s e mel-
lett a külföldi kiadványok forgalomba hozatalát a könyvvizsgálók ked-
vező véleményétől tette függővé. Egy 1761 május 2-án kelt helytartó-
tanácsi rendelet azt is megkívánta, hogy a jövőben minden nyomtat-
ványon a kiadás helyét és évét s a nyomdász nevét is föl kell tűn-
tetni. Könyvtártörténeti szempontból különösen fontos az 1780 aug.
10-én kelt helytartótanácsi rendelet, mely a kötelespéldányok egyikét
az egyetemi könyvtárnak juttatta. Ugyane rendelet a könyvvizsgálati
szabályok ellen vétők kellő megbüntetéséről is gondoskodott. A mu-
lasztás elsőízben 100 fjt birsággal járt, másodikízben pedig a könyv-

nyomatatói szabadalom elvesztését vonta maga után. Szerző ezzel kapcsolatban több mű elkobzásáról is megemlékezik. Bibliográfiai szempontból legbecsesebb az 1782-ben megjelent *Álom második Józsefről* c. röpiratra vonatkozó rész, melyet BALLAGI Géza KERESZTÚRI Józsefnek tulajdonított, de amely LANDERER Mihály védekezése szerint Bécsben megjelent német röpirat fordítása s a fordítás Debrecen város bírájának a munkája. — A cenzura üdvös hatásáról is találunk adatot GÁRDONYINÁL, értjük azoknak a botrányos daloknak a lefoglalását, melyeket 1762-ben Sopronban koboztak el egy vándor énekesnőtől s melyeket Budán nyomtatott LANDERERÉK állítólagos tudta nélkül valami HIEBL József nevű segéd.

A korabeli könyvkereskedelem történetére vetnek érdekes világot azok az adatok, melyek zalonyi NAGY János nagyváradai könyvkötő és NOTTENSTEIN János György budai könyvnyomtató üzleti összeköttetésére vonatkoznak a század harmincas éveiből s ékes bizonyosságai annak, hogy az elszámolás a kiadó és bizományos között már akkor sem ment mindig egészen simán. A könyvkereskedelem szabályozása tárgyában 1772 aug. 17-én kelt 3547. sz. helytartótanácsi rendelet, melyet szerző szintén ismertet, nem novum: magyar fordításban már 1883-ban közölték éppen a mi folyóiratunk.

«A könyvkereskedelem a cenzura igájában» kissé ríktó cím alatt tárgyalja szerző azt a vizsgálatot, melyet 1781 szeptemberében tartott a pesti tanács WEIGAND és KÖPFF könyvesboltjában névtelen feljelentés alapján, mely szerint e cég vallásellenes könyveket csempész be és terjeszt az ifjúság között. A vizsgálat alaptalannak találta a névtelen följelentő vádaskodását. Több eredménnyel jártak azok a vizsgálatok, melyeket 1791-ben és 1792-ben tartottak a pesti könyvesboltokban s végül is 1794-ben szigorú rendeletet adott ki a helytartótanács, mely a könyvkereskedőket utasítja, hogy csakis a könyvvizsgálaton átment könyveket árusítsanak.

1792-ben 3 könyvnyomtató, 5 könyvkereskedő és 6 könyvkereskedéssel is foglalkozó könyvkötő működött Pesten. A legrégebbi pesti könyvkereskedő-cég a WEIGAND és KÖPFF társas cég volt, mely már 1774 előtt fennállott. A cég egyik tagja, KÖPFF János György 1785-ben elhalálozván, özvegye 1786-ban, nem minden pörpatvar nélkül, kivált az üzletből. Az osztozkodásról fenmaradt iratok érdekes képet nyújtanak a cég vevőköréről és kiterjedt üzleti összeköttetéseiről. Hasonló szempontból érdemelnek figyelmet azok az adatok, melyeket a bécsi

TRATTNER János Tamás pesti könyvesboltjának üzletvezetője, KEIL Ambrus elleni vizsgálat irataiból közöl a szerző. TRATTNER mellett egy másik tekintélyes bécsi könyvnyomtató, KURZBÖCK János is megpróbálkozott fiók nyitásával az egyre fejlődő Pesten. Bár tervét a WEIGAND és KÖPFF cég beadványára a pesti tanács is ellenezte, KURZBÖCK 1783-ban mégis megkapta a kívánt engedélyt. Vállalkozása azonban nem járt kellő eredménnyel, szabadalma 1793-ban NOVÁKOVICS Imre udvari ágensre szállott, aki viszont már 1795-ben az egyetemi nyomdára ruházta azt át. A harmadik bécsi betolakodó STACHEL József volt, aki szintén a pesti városi tanács ellenkezése dacára, helytartótanácsi közbe lépésre kapott könyvkereskedői jogot 1789-ben. Ez az üzlet ma is fennáll üzlettársa, KILIÁN Ádám családjának vezetése alatt. — Sok érdekes adatot tartalmaznak a LINDAUER János cég ellen 1795-ben megindított csődeljárás iratai, főleg az iratok mellett fekvő könyvjegyzékek, melyekből szerző — sajnos — csupán a magyar könyvcímeket jegyezte ki.

Befejezésül GÁRDONYI közli egy SCHWARTZ János nevű vándorkönyvkereskedő hagyatéki leltárát 1729-ből, akit a budai vizivárosi «Elefánt» vendégfogadóban ért utól a halál. A hagyatéknak csak részben állott könyvekből, nagyobb részét kegyeleti cikkek s egyéb apróságok tették.

Ezekben adtuk rövid áttekintését GÁRDONYI dolgozatának, mely nem egy új szint és árnyalatot vitt be abba a kissé elfakult képbe, melyet a hazai könyvnyomtatás és könyvkereskedés multjáról eddigelé alkothattunk magunknak.

GULYÁS PÁL.

Gulyás Pál. Könyvtári problémák. Budapest, 1917. A szerző kiadása. (Különlenyomat a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1917. évfolyamából.) 8-r. 180 l. Ára 5 K.

A magyar közkönyvtárak ügyének rendezésével foglalkozik GULYÁS Pálnak ez a legújabb könyve. Voltaképpen tehát gyakorlati célból készült e könyv, de tudományos munkához méltó készültséggel és alapossággal.

Ha GULYÁS reformterveinek csak egy része is a közel jövőben megvalósulna — túlzás nélkül lehet mondani — ez igen nagyjelentőségű esemény lenne a magyar tudomány és közművelődés fejlődésének történetében. A tudományos munka technikájának a bibliografia és a könyvtár a legfontosabb momentumai. A tudományos munka e technikai momentumai a legnagyobb figyelmet érdemlik. Hogy jó szerve-